

مطالعه جامعه‌شناختی پدیده اقتصاد مقاومتی با رویکرد کیفی (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز)

تیر محمّدپور^۱

محمد عباس‌زاده^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۷/۷/۱۳

تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۳۹۹/۴/۱

DOI:10.30495/jss.2020.585800.1141

چکیده

امروزه هر کشوری به انحاء مختلف در معرض تهدیدات داخلی و خارجی است. به منظور مقابله با این شرایط، هر کشور یک سری راهکارهایی متناسب با ساختار حاکم بر می‌گزیند. در کشور ایران نیز در سال ۱۳۹۲ مفهوم اقتصاد مقاومتی معرفی گردید. با توجه به گذشت چند سال از معرفی این مفهوم و وجود یک سری ابهامات در اجرای آن، در این مقاله تلاش شد تا برداشت دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز از این مفهوم، علل مطرح شدن، پیامدهای حاصل از عدم رعایت آن در جامعه و همچنین راهکارهای رسیدن به اهداف مورد بررسی قرار بگیرد. این تحقیق به روش کیفی و با ابزار مصاحبه انجام شد. یافته‌ها نشان می‌دهد مقابله با آموزه‌های سرمایه‌داری، جهانی شدن و ضرورت تعامل با جهان، ضرورت نیاز به اقتصاد اسلامی، نبود افق معنایی مشترک و تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران از علل مطرح شدن مفهوم اقتصاد مقاومتی است. هسته مرکزی این تحقیق "اقتصاد مقاومتی در سایه" به این مساله تاکید دارد که عدم لینک به اقتصاد جهانی، عدم آموزش مردم و مسئولین، فرسایش اعتماد نهادی و ناآگاهی می‌تواند پیامدهای روان‌شناختی، اجتماعی، اقتصادی و بین‌المللی داشته و صرفاً در حد یک گفتمان باقی بماند و کاربردی نشود.

واژگان کلیدی: اقتصاد مقاومتی، تعاملات بین‌المللی، آموزه‌های دینی، درون‌زا بودن، برون‌گرایی

E- mail: mohammadpour.6456@gmail.com

۱. دکتری جامعه‌شناسی اقتصاد و توسعه، دانشگاه تبریز، ایران.

۲. استاد جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی دانشگاه تبریز، ایران.

E- mail: m.abbaszadeh2014@gmail.com

مقدمه

در عصر حاضر، اقتصاد مقاومتی به یکی از عناصر کلیدی در حوزه علوم انسانی تبدیل شده است. اقتصاد مقاومتی انگاره‌ای است که پس از تحریم‌های یکجانبه در سال ۲۰۱۲ که اردوگاه غرب علیه ایران وضع کرد، مطرح گردید. راهبرد اقتصاد مقاومتی بر آمده از ارزش‌های حاکم بر اقتصاد اسلامی می‌باشد که ناظر بر چگونگی رفع ناملایمات و معضلات درونی و بیرونی اقتصاد ملی است. در واقع، جمهوری اسلامی ایران برای برونرفت از آسیب‌ها و چالش‌های درونی از یک سو و رفع تهدیدات بیرونی نظیر تکانه‌های اقتصادی بین‌المللی، تحریم‌ها و بحران‌های اقتصادی جهانی از سوی دیگر در دهه چهارم انقلاب اسلامی، به سمت و سوی تبیین، طراحی و عملیاتی‌سازی اقتصاد مقاومتی گام نهاده است (حیدری و قربی، ۱۳۹۵: ۳۷). پیام اصلی این انگاره این است که وابستگی اقتصادی کشور به نفت کاهش یابد تا این که غرب نتواند از این ضعف استفاده کرده و به ایران ضربه بزند. در واقع، اقتصاد مقاومتی یک نظام اقتصادی است که هماهنگ با سیاست‌های کلان سیاسی و امنیتی نظام اسلامی و برای مقاومت در برابر اقدامات تخریبی شکل می‌گیرد تا بتواند در برابر ضربات اقتصادی تحریم‌ها و توطئه‌های گوناگون اقتصادی نظام استکبار مقاومت کرده و به توسعه و پیشرفت خود ادامه دهد (جلیلی، ۱۳۹۲: ۹۳). اقتصاد مقاومتی، چنان که از قید اضافی مقاومت پیداست، از مقوله دفاع در کشمکش‌های اقتصادی می‌باشد. اولویت نخست آن تحلیل نقطه‌های فشار است؛ یعنی بررسی کنیم که قدرت خارجی در استفاده از حربه تحریم روی چه مسائلی حساسیت دارد. پس تشخیص حوزه‌های فشار و تلاش برای کنترل و بی‌اثر کردن آن‌ها می‌باشد. برای رسیدن به اهداف اقتصادی باید وابستگی‌های خود را با تاکید بر تولیدات داخلی و تلاش برای خوداتکایی به تدریج کاهش دهیم، در نهایت به نقطه صفر برسیم. به عبارت دیگر، هدف اقتصاد مقاومتی استفاده از توان داخلی و مقاومت در برابر تحریم‌ها با کمترین بحران است. به تعبیر مقام معظم رهبری، اقتصاد مقاومتی برای کشور، در هر شرایطی اعم از تحریم یا غیرتحریم ضروری است. یعنی بنیان اقتصادی کشور باید بگونه‌ای ساماندهی شود که تکانه‌های جهانی در آن اثرگذار نباشد (پژوهنده، ۱۳۹۴: ۱۸۸-۱۸۷).

مطالعه ابعاد ۲۴گانه اقتصاد مقاومتی نشان دهنده تاکید بیشتر آن بر استفاده از منابع داخلی به منظور کاهش وابستگی و میزان واردات و از طرف دیگر افزایش صادرات و تعامل با کشورهای دیگر است. این مفهوم را می‌توان در چهارچوب مکتب وابستگی و مکتب آکلا تبیین نمود. در این مکتب نیز علل عقب‌ماندگی کشورها را میزان وابستگی به کشورهای پیشرفته دانسته و راه نجات از این بحران را درون‌زایی می‌دانند. سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۸، نهادی موسوم به کمیسیون اقتصادی آمریکای لاتین تاسیس کرد که به اختصار "آکلا"^۱ نامیده می‌شود. ریاست این سازمان را اقتصاددان آرژانتینی به نام راتول

^۱. Economic Commission for Latin America (ECLA)

پربیش^۱ بر عهده داشت. او و برخی دیگر از همفکرانش به ارائه مجموعه دیدگاه‌هایی در مورد علل عقب‌ماندگی کشورهای آمریکای لاتین پرداختند که به "مکتب آکالا" مشهور است. آنان با نگاهی ساختارگرایانه به انتقاد از شرایط حاکم بر نظام اقتصاد جهانی پرداختند. از نظر آنان، جهان به دو بخش مرکز و پیرامون تقسیم شده است؛ بخش نخست علل عقب‌ماندگی پیرامون است. رابطه این دو بخش بر اساس تقسیم کار بین‌المللی ویژه‌ای است که در آن پیرامون به تهیه مواد اولیه برای جهان مرکز می‌پردازد و مرکز با تولید کالاهای ساخته شده نیازهای پیرامون را برآورده می‌کند. با این حال، این رابطه چندان عادلانه نیست. به نظر صاحب‌نظران مکتب آکالا، شرایط مبادله با توجه به شواهد موجود حدوداً از سال ۱۸۷۰ به بعد به زیان کشورهای آمریکای لاتین بوده است. بدین ترتیب کشورهای آمریکای لاتین در مقابل هر مقدار از صادرات خود، هر روز بخش کمتری از کالاهای تولیدی وارداتی را از مرکز صنعتی وارد کرده‌اند. آن‌ها برای توضیح این امر، از دو نظریه استفاده می‌کردند: نظریه اول بر نقش تقاضا تاکید دارد. مطابق این نظریه، میزان تغییری را که افزایش درآمد در تقاضای مواد خام و مواد غذایی ایجاد می‌کند، از یک کمتر است. این بدان معنی است که هر گونه افزایش در درآمد مصرف‌کنندگان منجر به افزایش در مصرف مواد خام و غذایی می‌شود، اگر چه این افزایش به اندازه یک نیست؛ زیرا مردم با ثروت‌مند شدن، بخش کمتری از درآمدهای‌شان را در خرید مواد خام و مواد غذایی هزینه می‌کنند (باوورا، ۲۰۰۳: ۵). چنین رابطه‌ای به سه عامل بستگی دارد: ۱. تغییری که افزایش درآمد در مصرف مواد غذایی به وجود می‌آورد، کمتر از یک است؛ ۲. سیاست‌های حمایت از کشاورزی در کشورهای صنعتی، ورود مواد غذایی وارداتی را به بازار این کشورها با مشکلاتی مواجه کرده و از طرفی جایگزینی مواد ترکیبی و مصنوعی به جای مواد خام و طبیعی تقاضا را برای مواد خام کاهش داده است؛ ۳. مردم با افزایش درآمدها، بیشتر به سمت خرید کالاهای تولیدی کشیده می‌شوند. آجیلی (۱۳۹۲)، در تحقیقی با عنوان "اقتصاد مقاومتی در نظام اقتصاد سیاسی جهانی" به این مسئله می‌پردازد که منافع کشورها در سطوح فراملی، فراملی و ملی با منافع کشورهای دیگر در هم تنیده شده است. در شرایط جهانی شدن، کشور جمهوری اسلامی با انتخاب راهبرد اقتصاد مقاومتی می‌تواند در تعامل و درهم‌تنیدگی بیشتری با اقتصاد جهانی قرار گیرد تا هزینه تحریم‌ها و تهدید نظامی در قبال خود را کاهش دهد. وی تاکید دارد که در این شرایط، امنیت و منافع کشور در امتداد امنیت سایر کشورها قرار می‌گیرد. کام فیروزی و همکاران (۱۳۹۲)، بر این مفهوم تاکید دارند که اقتصاد مقاومتی یک افزونه اقتصاد بومی است که مبتنی بر علم، عقلانیت، اراده عمومی و معارف ناب اسلامی می‌باشد. این افزونه به منظور افزایش ثروت عمومی، تحقق ساختن عدالت اقتصادی و رفع شکاف بین طبقات اجتماعی، افزایش رفاه عمومی و ریشه‌کن کردن فقر در جهت رسیدن به نظام اقتصادی به کار می‌رود. جلیلی (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای با عنوان "اقتصاد مقاومتی و اقتصاد سیاسی جهانی"، جهانی شدن را در چهار حوزه جهانی شدن تولید، سرمایه‌گذاری، تجارت و مالیه دانسته

^۱. Raul Perbish

و به این مقوله می‌پردازد که بر اساس تئوری وابستگی و درهم‌تنیدگی منافع کشورها در سطوح ملی و بین‌المللی، با انتخاب راهبرد اقتصاد مقاومتی چه مولفه‌هایی را باید در تعامل با حوزه بین‌المللی در نظر گرفت؟ نتایج تحقیق ایشان نشان می‌دهد که کشور ایران باید در تعامل بیشتری با اقتصاد جهانی باشد و منافع و امنیت ملی دیگر کشورها را در امتداد منافع امنیت خود بداند، البته به شرطی که مسائل استراتژیک کشور در معرض تهدید قرار نگیرد. پژوهنده (۱۳۹۴)، در "موانع تحقق اقتصاد مقاومتی" به روش توصیفی و کتابخانه‌ای به بررسی یکی از موانع مهم موجود بر سر راه تحقق اقتصاد مقاومتی می‌پردازد. یعنی فساد که این مهم شامل مفاسد اداری-سیاسی، مفاسد اقتصادی، فساد در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی می‌پردازد. وی تاکید دارد که هر چند تنها راه‌هایی از مخصصه تحریم در حال حاضر اقتصاد مقاومتی است، اما مفاسد موجود در حوزه‌های مختلف مانعی بزرگ بر سر راه تحقق آن می‌باشد. راهبرد نهایی از نظر نویسنده، مبارزه بی‌امان و بدون ملاحظه و جانب‌نگری خواص و نورچشمی‌ها با فساد در هر شکل آن است. حشمتی مولایی (۱۳۹۴)، در "ریشه‌های هنجاری در اقتصاد مقاومتی" به بررسی انگیزه‌های مردمی به ویژه جامعه مسلمان در سطح عمومی و دانشگاهی در رابطه با الزامات اقتصاد مقاومتی در پرتو هنجارهای دینی پرداخت. وی به روش پیمایشی و با کمک ابزار پرسشنامه توانست داده‌های مورد نیاز را جمع‌آوری بکند. حشمتی مولایی تاکید دارد که تامین هنجارهای اسلامی ناشی از صبر در مفهوم واقعی آن، زیر بنای هر گونه تحول اثباتی در اقتصاد مقاومتی است. در حقیقت هنجارهای ناشی از صبر با عناوین دوران‌دیشی، اعتدال معیشتی، نظارت‌پذیری و فرصت‌آفرینی مشخص می‌شوند. نتایج به دست آمده نشان می‌دهند که تاکید پاسخگویان مساجد عمومی بیشتر بر "دوران‌دیشی" و "اعتدال معیشتی" و تاکید دانشگاهیان بر "نظارت‌پذیری" و "فرصت‌آفرینی" بود. سیف‌لو (۱۳۹۳)، به بررسی مفهوم اقتصاد مقاومتی از طریق تعیین جایگاه آن در پارادایم علم اقتصاد و تحلیل گفتمان سخنان رهبری پرداخته است. وی با این فرضیه که اقتصاد مقاومتی یک راهبرد اقتصادی متناظر با مفهوم "تاب-آوری اقتصادی" در ادبیات متعارف است، به این نتیجه رسیده است که اقتصاد مقاومتی بهترین تفسیر را در قالب یک راهبرد اقتصادی فعال به خود می‌گیرد. تراب‌زاده و همکاران (۱۳۹۲)، نیز به تحلیل سخنان رهبری با بهره‌گیری از روش تحلیل داده بنیاد، به مدل مفهومی پیرامون ابعاد، ویژگی‌ها و الزامات اقتصاد مقاومتی پرداخته‌اند. از تحقیقات دیگر متعدد انجام گرفته در حوزه اقتصاد مقاومتی می‌توان به مقاله خالقیان میمند و همکاران (۱۳۹۵)، با عنوان "سیاست‌های مالی تحت راهبرد اقتصاد مقاومتی"، مقاله جعفری صمیمی و اعظمی (۱۳۹۳)، با عنوان "نقش توان‌مندسازی اقتصادی در راهبرد اقتصاد مقاومتی در کشورهای در حال توسعه"، مقاله رحمان‌پور و همکاران (۱۳۹۵)، با عنوان "بررسی برنامه درسی ملی ایران در ارتباط با مولفه‌های اقتصاد مقاومتی از دیدگاه صاحب‌نظران"، مقاله بلندیان و ناصری (۱۳۹۴)، در حوزه مدیریت شهری با عنوان "رهیافتی بر شناسایی بایسته‌های سیاست‌های اقتصاد مقاومتی بر سیاست‌های

شهرسازی وضعیت ساختمان"، شعبانی و نخلی (۱۳۹۳)، با عنوان "مؤلفه‌های اقتصاد مقاومتی در ادبیات رایج و در بیان رهبری"، اشاره نمود. این تحقیق گامی در راستای بررسی مفهوم اقتصاد مقاومتی از نگاه دانشجویان دانشگاه تبریز در رشته‌های جامعه‌شناسی و اقتصاد می‌باشد و هدف آن کسب اطلاعاتی در زمینه این مفهوم است که می‌توان به کمک آن در فرایند برنامه‌ریزی و اتخاذ شیوه‌های صحیح در اصلاح ساختاری در جامعه گامی ثبت برداشت. از طرف دیگر، نتایج این تحقیق می‌تواند مدیران و مسئولان را از مسائل و مشکلات مرتبط با این موضوع آگاه سازد. در این مقاله نخست علل و ضرورت مطرح شدن مفهوم اقتصاد مقاومتی، پیامدهای ناشی از آن و در نهایت راهکارهای مورد نظر دانشجویان مطرح می‌شوند. در نهایت در بخش جمع‌بندی، خلاصه‌ای از نظرات مطرح شده و پیشنهادهایی در این رابطه ارائه می‌شوند.

روش پژوهش

هدف از انجام این مطالعه بررسی دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه تبریز در رابطه با مفهوم اقتصاد مقاومتی، پیش زمینه‌ها و علل زمینه‌ساز آن، موانع موجود بر سر راه دستیابی به اهداف مورد نظر در اقتصاد مقاومتی، راهکارها و پیامدهای ناشی از اجرای آن می‌باشد. در این پژوهش از نمونه‌گیری هدفمند^۱ بهره گرفته شد که نوعی شیوه پژوهش کیفی است. نمونه‌گیری هدفمند که نمونه‌گیری غیر احتمالی، هدف‌دار یا کیفی نیز نامیده می‌شود، به معنای انتخاب هدف‌دار واحدهای پژوهش برای کسب دانش یا اطلاعات است. نمونه‌گیری هدفمند تقریباً معادل روش تحقیق کیفی است چرا که محقق کیفی یک سری اهدافی در نظر دارد که می‌تواند بی‌نهایت باشند و تنها نشان دهنده موقعیت‌هایی است که محقق در نظر گرفته است (پالیس^۲، ۲۰۰۸: ۶۹۷). این نوع نمونه‌گیری به دنبال ایجاد قوانین ثابت و تغییرناپذیر و یا تعمیم نتایج نیست، بلکه سعی در شناخت بهتر هر پدیده در زمینه خاص دارد. این نوع نمونه‌گیری شامل انتخاب واحدها یا مورد‌های پژوهش بر اساس هدف پژوهش و نه تنها به صورت تصادفی است. سه نوع عمده نمونه‌گیری هدفمند معرفی شده شامل نمونه‌گیری برای رسیدن به معرف بودن یا قابلیت مقایسه، نمونه‌گیری موارد خاص یا یگانه و نمونه‌گیری متوالی هستند (رنجبر و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۴۰). نمونه‌گیری هدفمند انتخاب آگاهانه افراد با عناصر مشخص برای پژوهش توسط پژوهشگر می‌باشد. در پژوهش مردم‌نگاری، نمونه‌گیری هدفمند در رابطه با اعضای شرکت کننده از گروه‌ها و زیر گروه‌های تحت پوشش انجام می‌شود. همه تلاش‌ها در این نمونه‌گیری وارد کردن نمونه‌های با وضعیت مشخص می‌باشد. این روش نمونه‌گیری ممکن است به همراه بقیه روش‌های نمونه‌گیری راهی برای به دست آوردن ایده‌های ابتدایی در مورد یک موضوع باشد که قبلاً به آسانی بررسی نشده است. در این روش، شرکت کننده‌ها توسط پژوهشگر دست‌چین می‌شوند؛ چرا که به صورت

^۱. Purposive Sampling

^۲. Palys

مشخص دارای ویژگی‌های پدیده موردنظر می‌باشند و یا غنی از اطلاعات در موردی خاص می‌باشند. این روش بیشتر زمانی استفاده می‌شود که نیاز به نمونه‌های خبره می‌باشد. نمونه‌گیری هدفمند جهت افزایش فهم از افراد، گروه‌های منتخب و تجارب به منظور توسعه تئوری‌ها و مفاهیم طراحی شده است. پژوهشگران با انتخاب موارد غنی از اطلاعات که شامل افراد، گروه‌ها، موسسات یا رفتارهایی است که بیش‌کاملی را نسبت به سوال پژوهش فراهم می‌کنند، به این مهم دست می‌یابند (جلالی، ۱۳۹۱: ۳۱۴-۳۱۳). جامعه آماری این پژوهش با توجه به قلمرو موضوعی آن شامل ۱۳ نفر از دانشجویان تحصیلات تکمیلی (ارشد و دکتری) رشته‌های اقتصاد و جامعه‌شناسی در دانشگاه تبریز بودند. روش جمع‌آوری داده‌ها، روش مصاحبه عمیق است. در این مطالعه با دانشجویان مصاحبه انجام شد و با توجه به تکراری شدن مطالب در مصاحبه نهایی، و به اشباع رسیدن اطلاعات، کار مصاحبه به اتمام رسید. مصاحبه با طرح سوالات کلی در مورد "برداشت کلی مصاحبه‌شوندگان از مفهوم اقتصاد مقاومتی، دلایل و ضرورت مطرح شدن مفهوم اقتصاد مقاومتی، دیدگاه آن‌ها درباره میزان کاربرد و اجرایی شدن آن در جامعه، راهکارهای رسیدن به اهداف تعیین شده در بندهای ۲۴گانه و پیامدهای ناشی از اجرایی شدن اقتصاد مقاومتی (مصاحبه باز) آغاز شد و باقی پرسش‌ها بر اساس پاسخ پاسخگویان طرح می‌شد. متن مصاحبه‌ها از افراد منتخب بر روی نوار ضبط و به عنوان داده اصلی پژوهش بهره‌برداری شدند. برای تحلیل داده‌ها، مصاحبه‌ها از نوار پیاده و به روش تحلیل مقایسه‌ای و مطابق با روش اشتراوس و کوربین در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی تجزیه و تحلیل شدند. در کدگذاری باز متن هر مصاحبه چندین بار خوانده شده و مفاهیم اصلی آن استخراج و به صورت کدهایی ثبت شدند. سپس کدهایی که از نظر مفهومی با یکدیگر مشابه بودند، به صورت خوشه‌هایی درآمدند. در کدگذاری محوری، کدها و دسته‌های اولیه که در کدگذاری باز ایجاد شده بودند، با یکدیگر مقایسه شدند و ضمن ادغام موارد مشابه، دسته‌هایی که به یکدیگر، مربوط می‌شدند، حول محور مشترکی قرار گرفتند. سپس کدگذاری انتخابی انجام و متغیر اصلی مشخص شد. در تحقیق حاضر، به منظور احراز اعتبارپذیری تحقیق از روش‌های کسب اطلاعات دقیق موازی^۱ (نمایش و ارائه تحلیل‌های داده‌ای و نتایج آن‌ها به متخصصان)، تکنیک کنترل اعضاء (ارائه تحلیل‌های داده‌ای و نتایج آن‌ها به پاسخگویان) و خودبازبینی محقق^۲ استفاده شد (عباس‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۴).

یافته‌ها

جامعه آماری این پژوهش ۱۳ نفر از دانشجویان ارشد و دکتری در رشته‌های جامعه‌شناسی و اقتصاد می‌باشند. ۱۲ نفر از دانشجویان مصاحبه شده مجرد بودند و یک نفر متأهل بود. میانگین سنی آزمودنی‌ها

^۱. Peer Debriefing

^۲. Self Monitoring

۲۷ سال و با توجه به بیشترین و کمترین، بالاترین سن دانشجویان ۳۳ و پایین‌ترین آن ۲۴ گزارش شده است. مدرک تحصیلی ۴۵ درصد از آزمودنی‌ها دکتری و ۵۵ درصد کارشناسی ارشد بود. رشته تحصیلی ۲۳/۰۷ درصد از دانشجویان مورد مطالعه جامعه‌شناسی و ۷۶/۹۳ درصد اقتصاد بود. در ابتدای مصاحبه از دانشجویان خواسته شد تا مفهوم اقتصاد مقاومتی را توضیح بدهند؛ بیشتر پاسخگویان بر این مسئله تاکید داشتند که این مفهوم تنها به چند سال اخیر مطرح نمی‌شود، بلکه ردپای آن را می‌توان در دهه‌های گذشته و البته در اشکال مختلف در میان کشورهای که با مسائل و مشکلات اقتصادی مواجه بودند، یافت. برداشت آن‌ها از این مفهوم عبارت بود از: داشتن نگاه فرا اقتصادی به اقتصاد مقاومتی، درون‌زایی، خوداتکایی، استفاده از فرصت‌ها، سرمایه‌گذاری در بازارهای خارجی، یک پدیده برخاسته از اعتقادات دینی، تقویت ساختار اقتصادی (کاهش وابستگی از طریق تقویت زیرساخت‌های تولیدی دولتی و خصوصی، انعطاف‌پذیری و عدم شکنندگی اقتصاد کشور در برابر شوک‌هایی هم‌چون تحریم و جنگ و خشکسالی، به کارگیری تمامی امکانات اقتصادی و فرهنگی کشور در مقابله با تحریم‌ها، داشتن حالت الاستیکی و عدم شکنندگی در برابر مشکلات)، مصرف درست منابع، توجه به بومی‌سازی، اشتغال‌زایی، تبدیل تهدیدات به فرصت‌ها، توجه به شرکت‌های دانش‌بنیان، لینک به اقتصاد جهانی (برخورداری از اقتصاد محلی در کنار تعاملات بین‌المللی، داشتن سرمایه و گردش مالی در اقتصاد جهانی، سهیم شدن در نیروی کار جهانی و تقسیم کار بین‌المللی، برون‌گرایی به معنای استفاده از فرصت‌ها، مقاومت سازنده و داشتن یک رابطه سازنده با خارج و جذب مثبت‌ها و دفع موارد منفی، مقابله با موانع صادرات و واردات، سرمایه‌گذاری در بازارهای خارجی). به عبارتی، پاسخگویان موارد یاد شده را در توضیح مفهوم اقتصاد مقاومتی آوردند. در ادامه به چند مورد از دیدگاه پاسخگویان اشاره می‌شود. دانشجوی دکتری رشته اقتصاد می‌گوید: «وقتی مفهوم اقتصاد مقاومتی را می‌شنوم، اولین چیزی که به ذهنم می‌رسد صرفه‌جویی است، البته در جای خود و در حد اعتدال. از طریق صرفه‌جویی می‌توانیم راه‌های بهتری پیدا کنیم و آن این است که در زمینه تولید فضای کسب و کار را ایجاد کنیم. چون با این کار ۱. نیروی انسانی ایجاد می‌شود، ۲. وقتی نیروی انسانی ایجاد شد، با خودش موارد دیگری را می‌آورد، تخصص می‌آورد، علم مورد نیاز می‌باشد و منابع داخلی به کار گرفته می‌شود و در نهایت می‌بینیم که اقتصاد مقاومتی شکل می‌گیرد». دانشجوی دکتری رشته جامعه‌شناسی، اقتصاد مقاومتی را به معنای مقاومت در برابر ایده جهان‌خواری دانسته و می‌گوید: «اقتصاد مقاومتی نظام اقتصادی حاکم بر جهان را که صیغه جهان‌خواری و تحمیلی دارد، نقد کرده و یک رویکرد دیگری را مطرح می‌کند. این مفهوم می‌گوید می‌توانیم در اقتصاد جهانی سهیم باشیم و گردش بین‌المللی داشته باشیم که این کار به صورت خودجوش و با استفاده از یک مدل بومی متأثر از آموزه‌های دینی و تاسیس شرکت‌های دانش‌بنیان ایجاد می‌شود»؛ که البته آن هم بی-ارتباط با بحث تحریم‌ها نیست.

در پاسخ به این سوال که آیا مفهوم اقتصاد مقاومتی در جامعه ما رعایت می‌شود یا نه، پاسخگویان به "ابزارشدگی اقتصاد مقاومتی" اشاره داشته و تاکید کردند که این مفهوم در جامعه ما حالت کالای زبانی پیدا کرده است، در حالی که این کار مستلزم اجرایی و علمی شدن امور است. به جای این که به واقعیت تبدیل بشود، بیشتر در حد شعار مانده و به عنوان ابزاری در اختیار مدیران قرار گرفته است. به این معنا که در پروژه‌ها اعداد و ارقام را جابجا می‌کنند تا نشان دهند که در یک سال بر اساس مفهوم اقتصاد مقاومتی کاری انجام داده‌اند، در حالی که امری غیر معقول است. در رابطه با دلیل عدم رعایت اقتصاد مقاومتی در جامعه، پاسخگویان بر آشنا نبودن مردم با این مفهوم اشاره کرده و می‌گویند: "این مفهوم هنوز به خوبی جا نیافتاده است و اگر به خوبی جا بیافتد، راه‌های توسعه کشور ما هم بازتر می‌شود. خیلی از افراد معنا و مفهوم این اصطلاح را نمی‌دانند و مطالعه‌ای هم در این زمینه ندارند". پاسخگویان تاکید داشتند که نمی‌توان انتظار داشت نتایج اقتصاد مقاومتی به این زودی در جامعه دیده شود. اجرای آن نیاز به مدت زمان طولانی دارد، چون اقتصاد مقاومتی یک پروسه و فرایند بلند مدت است. به اعتقاد پاسخگویان، از جمله دلایل دیگر عدم رعایت اقتصاد مقاومتی مواردی هم‌چون فرسایش اعتماد نهادی (عدم اعتماد به سیاستمداران و دولت‌مردان، پایین بودن کیفیت پایین کالاها و تولیدات ایرانی)، وجود یک سری موانع قانونی در اجرای امور و ناآگاهی درست مردم و مسئولین می‌باشند.

شرایط علی

- نبود افق معنایی مشترک: از دیدگاه دانشجویان یکی از علل مطرح شدن مفهوم اقتصاد مقاومتی نبود افق معنایی مشترک برای عموم مردم است؛ به این معنا که با مطرح شدن مفهوم اقتصاد مقاومتی، سیاستمداران خواستند هم‌چون حوزه‌های دیگر، فهم مشترکی را ایجاد کرده و با این کار وحدت رویه‌ای را در میان مدیران جاری و ساری بکنند.

جدول شماره (۱): مقولات و مفاهیم مستخرج از مصاحبه‌ها و نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده‌ی پاسخگویان

مقولات	نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده توسط پاسخگویان
- نبود افق معنایی مشترک برای عموم مردم	- دانشجوی دکتری رشته اقتصاد می‌گوید: اقتصاد مقاومتی آمد و به مدیران و نظریه‌پردازان گفت که از این بعد باید حول این محور حرکت بکنید. وقتی فهم مشترک وجود ندارد، در بلند مدت وحدت رویه بین عملکردها ایجاد نمی‌شود.

- تحقق توسعه پایدار: دانشجویان یکی از مشکلات کشور را نبود فرایند پایدار در توسعه می‌دانند. مفهوم توسعه پایدار در سال‌های اخیر در ادبیات جامعه‌شناسی مطرح شده است. در سمپوزیوم (۱۹۹۱)، لاهه در مورد مفهوم توسعه پایدار آمده است: منظور از توسعه، امکانات زندگی انسان‌ها است، این امر نه

تنها در مورد نسل حاضر بلکه برای نسل‌های آینده نیز باید مدنظر باشد. به معنای واقعی کلمه، توسعه پایدار به تداوم توسعه در طول زمان گفته می‌شود (الیوت^۱، ۲۰۰۶: ۹). توسعه پایدار هم‌چنین به معنای پاسخگویی به نیازهای نسل فعلی است، بدون به خطر انداختن توانایی‌های نسل بعدی در پاسخگویی به نیازهایشان (استرینج^۲ دیگری، ۲۰۰۸: ۲۴). منظور از توسعه پایدار تنها حفاظت از محیط زیست نیست، بلکه مفهوم جدیدی از رشد اقتصادی است. رشدی که عدالت و امکانات زندگی را برای تمام مردم جهان و نه تعداد اندکی افراد برگزیده است. در فرایند توسعه پایدار سیاست‌های اقتصادی، مالی، تجاری، انرژی، کشاورزی، صنعتی و ... به گونه‌ای طرح شده‌اند که توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی را تداوم بخشند. بر این اساس، دیگر نمی‌توان برای تامین مصارف جاری، بدهی‌های اقتصادی که بازپرداخت آن بر عهده نسل‌های آینده است، ایجاد کرد. در نهایت، توسعه پایدار به معنای عدم تحمیل آسیب‌های اقتصادی، اجتماعی و یا زیست محیطی به نسل‌های آینده است (از کیا و دیگری، ۱۳۸۴: ۴۵).

جدول شماره (۲): مقولات و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها و نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده پاسخگویان

مفاهیم	مقولات	نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده توسط پاسخگویان
		- دانشجوی دکتری رشته اقتصاد می‌گوید: یکی از اصول توسعه، رشد اقتصادی مستمر است و ما در ۲۸ سال بعد از انقلاب در هیچ دوره‌ای رشد مستمر نداشتیم و این مشکل در سال ۱۳۹۲ و در زمانی آشکارتر شد که دیدیم فاصله ما با کشورهای رقیب (کره جنوبی، اندونزی، مالزی) بیشتر شده است.
مفاهیم توسعه پایدار	رشد مستمر اقتصادی	

- تحریم‌های بین‌المللی: اصطلاح "تحریم" ریشه در دو کلمه لاتین "Sanctus" و "Sanctionem" دارد که به ترتیب به قرن ۱۴ و ۱۵ بر می‌گردند. کلمه اولی به معنای "فرمان دادن" و کلمه دوم به معنای "فرمان، تصویب یا مقدس بودن" می‌باشد. اما اخیراً برای اصطلاح تحریم معنای متفاوتی مفروض می‌شود. یعنی تنبیه به خاطر عدم اطاعت از یک هنجار یا دادن پاداش به خاطر پیروی از یک هنجار (ناردین و همکاران، ۲۰۱۶: ۲). اصطلاح "تحریم" گسترده است و می‌تواند به اهداف مختلفی نسبت داده شود. اما این مفهوم بیشتر به عنوان در حوزه اقتصادی یا مالی استفاده می‌شود. تحریم‌های دیگر شامل ممنوعیت سفر، دیپلماسی، ورزش، تجارت، و یا ترکیبی از موارد ذکر شده می‌باشد. تحریم‌هایی که به شکل اقتصادی استفاده می‌شوند، عمداً برای جلوگیری از دسترسی اشخاص حقیقی یا حقوقی مجاز به نظام مالی می‌باشند (سوسرال^۳، ۲۰۱۷: ۶). از دیدگاه دانشجویان، علت دیگر مطرح شدن مفهوم اقتصاد مقاومتی، شدت تحریم‌ها و شوک‌های خارجی می‌باشد. آن‌ها بر این مسئله تاکید داشتند که تحریم‌ها و شدت گرفتن آن در سال‌های اخیر باعث شدند ما بیش از پیش متوجه این قضیه شویم که اقتصاد ما

^۱. Elliot
^۲. Strange
^۳. Susral

اقتصاد تک‌محصولی بوده و اتکای صرف به نفت و منابع طبیعی دارد. به این معنا که اگر نفت ما خریداری نشود، اقتصاد ما دچار اضمحلال و فروپاشی می‌شود. بیشتر آزمودنی‌ها به کسر بودجه سال ۱۳۹۲ و رشد اقتصادی منفی آن سال‌ها اشاره داشته و علت مطرح شدن مفهوم اقتصاد مقاومتی را به این قضیه ربط می‌دهند. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی در توضیحات خود در رابطه با نقش تحریم‌ها در مطرح شدن مفهوم اقتصاد مقاومتی، آن‌ها را به دو نوع تحریم تقسیم می‌کند: از یک طرف تحریم‌هایی که فقط از جانب آمریکا اعمال می‌شدند و به صورت یکجانبه بودند. از طرف دیگر، تحریم‌هایی هستند که در آن کشورهای اروپایی هم به آمریکا ملحق شدند و یک نوع اجماع و اتحاد جهانی علیه ایران ایجاد گردید.

جدول شماره (۳): مقولات و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها و نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده پاسخگویان

مقولات	نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده توسط پاسخگویان
	- دانشجوی ارشد رشته اقتصاد: شدت تحریم‌ها و شکننده بودن اقتصاد در کالاهای اساسی مانند دارو و مواد غذایی و مشکل تهیه مواد اولیه در صنایع پتروشیمی.
تحریم‌ها	- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی: برای مقابله بهینه و دقیق با تحریم‌ها و بحران‌ها، سناریوی جدیدی به نام اقتصاد مقاومتی نوشته شد.
	- دانشجوی ارشد اقتصاد: در نتیجه تحریم‌ها ما مشکلاتی در واردات یک سری دستگاه‌ها و تکنولوژی‌ها به کشور داشتیم.

مقابله با آموزه‌های سرمایه‌داری

با وجود کاربرد فراوان اصطلاح "سرمایه‌داری" توسط اقتصاددانان غربی، تعریف مشخص و دقیقی از مفهوم آن ارائه نشده و مانند هر مفهوم تاریخی دیگر، از سرمایه‌داری هم برداشت‌های متفاوتی شده است. اما به نظر می‌رسد گویاترین و جامع‌ترین تعریف متعلق به موریس داب است. وی می‌نویسد: سرمایه‌داری نظامی است که در آن ابزار و آلات، ساختمان‌ها و موجودی کالاهایی که با آن تولید انجام می‌شود و در یک کلمه "سرمایه" به طور غالب در مالکیت خصوصی یا فردی باشد (آجیلی و بیکی، ۱۳۹۲: ۹۰). سرمایه‌داری اغلب به عنوان یک سیستم اقتصادی شناخته می‌شود که در آن بازیگران خصوصی مجاز به استفاده از اموال و کنترل آن‌ها را با توجه به منافع خود می‌باشند، جایی که دست نامرئی مکانیسم قیمت‌گذاری عرضه و تقاضا در بازارها به گونه‌ای است که به صورت خودکار منافع جامعه در آن قرار دارد. دولت، در این چشم‌انداز، اغلب پاسخگوی صلح، عدالت، و مالیات قابل تحمل می‌باشد (اسکات^۱، ۲۰۰۶: ۲). مورخ اجتماعی، فرناند برائولد^۲، اصطلاح "سرمایه" را به قرن‌های دوازدهم و سیزدهم ارجاع می‌دهد، زمانی که آن اشاره به "وجه، سهام کالا، پول دارای سود" دارد (پالمر^۳، ۲۰۱۱: ۴). نظام سرمایه-

^۱. Scott

^۲. Fernand Braudel

^۳. Palmer

داری اغلب به عنوان یک سیستم اقتصادی شناخته می‌شود که در آن بازیگران خصوصی با توجه به منافع خود مالک اموال بوده و دارایی‌ها را کنترل می‌شوند و فرایند عرضه و تقاضا آزادانه قیمت‌ها را در بازار تعیین می‌کند، به طوری که می‌تواند به بهترین شکل به منافع جامعه خدمت کند (جهان و دیگری، ۲۰۱۵: ۴۴). کارل مارکس، مسلماً یکی از برجسته‌ترین سوسیالیست‌های آن زمان، اصطلاح سرمایه‌داری را در ارتباط با سیستم بازار استفاده نمود که به نظر وی، این سیستم در قبال هزینه‌های جامعه به سرمایه‌گذاران توجه زیادی می‌کرد (اسکات، ۲۰۱۱: ۲۹).

سرمایه‌داری در حوزه‌های گوناگون مسائل و مشکلاتی را برای کشورها ایجاد کرده است که با توجه به بحران‌های اقتصادی اخیر در اروپا و آمریکا، می‌توان بیشترین تاثیر آن را در حوزه‌های اقتصادی دید. بسیاری از کشورها در مواجهه با بحران‌های اقتصادی جهانی به این مسئله تاکید می‌کنند که سود ناشی از معاملات بین‌المللی در اختیار شرکت‌های چندملیتی قرار می‌گیرد و در خدمت قدرت‌های جهانی است. از طرف دیگر مشکلاتی هم‌چون آلودگی‌ها و بحران‌های زیست محیطی را به دنبال دارد. از جمله بحران‌های جهانی موجود می‌توان به ناامنی شغلی، ارزان شدن قیمت نفت و ... اشاره نمود. با توجه به شرایط پیش آمده، کشورها درصدد خروج از بحران بر آمده و تدابیری متفاوت را بر اساس شرایط حاکم بر جامعه، اتخاذ کرده‌اند. کشور ایران نیز، پیرو شرایط جاری و عبور از بحران‌های خصوصاً اقتصادی، اقداماتی چند انجام داده که از جمله آن‌ها می‌توان به اقتصاد مقاومتی اشاره نمود. در ادامه مفاهیم و مولفه‌های مستخرج از پاسخ دانشجویان و نمونه‌هایی از عبارات آن‌ها ارائه شده است.

جدول شماره (۴): مقولات و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها و نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده پاسخگویان

مقولات	نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده توسط پاسخگویان
اقتصاد مقاومتی راهکاری برای مقابله با آموزه‌های سرمایه‌داری	- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی: برای این که بعد از مدرنیسم تحت تاثیر اندیشه‌های سرمایه‌داری نشویم، برای مقابله با این شرایط سناریوی اقتصاد مقاومتی نوشته شد.
سرمایه‌داری	- دانشجوی دکتری اقتصاد: با معرفی و اجرای اقتصاد مقاومتی اسیر اندیشه‌های غربی نمی‌شویم و هر چه که آن‌ها گفتند را به راحتی قبول نکنیم. اقتصاد مقاومتی که در راستای اهداف برنامه ششم توسعه است، اگر به خوبی اجرا بشود، کشور ما می‌تواند از لحاظ اقتصادی در برابر خیلی از مشکلات جوابگو باشد.

- نیاز به اقتصاد اسلامی: ارزش‌ها معیارهای قضاوت اخلاقی ما درباره کنش‌های انسانی و نیز مهم‌ترین بخش فرهنگ جامعه را تشکیل می‌دهند. بخشی که هم به عنوان تعیین کننده هدف‌ها و هم به عنوان راهنمای رفتار اعضای جامعه عمل می‌کنند. ارزش‌های مشترک جامعه به دلیل احساس تعلق به یک گروه پایه وحدت، همبستگی و نظم اجتماعی و یکی از مهم‌ترین مولفه‌های هویت افراد محسوب می‌شوند. مفهوم ارزش، از مفاهیم پیچیده با کاربرد بسیار متنوع است. این واژه در فلسفه، حقوق، روان‌شناسی، علوم اقتصادی، سیاست، جامعه‌شناسی و علم اخلاق به معانی متفاوتی در نظر گرفته شده است.

به اعتقاد گیدنز، ارزش در جامعه‌شناسی به معنای خوب یا بد، شایسته و مطلوب و ناشایسته و نامطلوب نزد یک فرد یا گروه تعریف شده است (گیدنز، ۱۳۸۲: ۱۶۲). بروس کوئن در کتاب مبانی جامعه‌شناسی می‌نویسد: ارزش‌ها احساسات ریشه‌دار و عمیقی است که اعضای جامعه در آن شریکند، این ارزش‌ها اعمال و رفتار جامعه را تعیین می‌کنند. هر جامعه‌ای برای زندگی خانوادگی، حفظ موازین دینی، رعایت حقوق والدین، حفظ ادب و احترام به بزرگ‌ترها، ارزش بسیاری قائل است، گرچه از این ارزش‌ها تعبیر و تفسیرهای متفاوتی می‌شود و به صورت وسیع و عمیقی در هر جامعه‌ای رواج دارد (کوئن، ۱۳۷۱: ۶۱).

با توجه به این که ما در یک جامعه اسلامی زندگی می‌کنیم و در بحث ارزش‌ها، بالاترین ارزش در این جامعه دین است، لذا بایستی یک استراتژی ماخوذ از اسلام باشد که بتواند جنبه تمایز خودش را حفظ بکند. بر اساس تحلیل‌های فوکو، به لحاظ فکری و گفت‌مان‌سازی، اقتصاد مقاومتی یک رویکردی علیه گفت‌مان‌های غربی است. در حالت نظری، نیاز به یک گفت‌مان بومی ماخوذ از آموزه‌های دینی بود تا بتواند در برابر گفت‌مان‌های غالب مسلط جهانی بایستد و در برابر بحران‌ها و مخاطرات مقاومت بکند. یعنی رویکرد اسلامی در برابر رویکرد غرب، اگر رویکرد غرب لیبرالیسم و اقتصاد جهانی را مطرح می‌کند.

جدول شماره (۵): مقولات و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها و نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده پاسخگویان

مقولات	نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده توسط پاسخگویان
نیاز به اقتصاد اسلامی	- دانشجوی دکتری اقتصاد می‌گوید: یکی از دلایلی که ما به سمت اقتصاد مقاومتی آمدیم، این است که می‌خواهیم به اقتصاد اسلامی پروبال بدهیم. برای همین اقتصاد خرد و کلان اسلامی و حتی بانکداری اسلامی را ارائه دادند.

- جهانی شدن: جهانی شدن یک فرایند است، یک کنش فعال و مداوم و پیوسته که به طور مستقیم بر مناطقی تأثیر دارد که به صورت سراسری در جهان به همدیگر متصل هستند. در فرآیند جهانی شدن، جهان از طریق تکنولوژی بیشتر یکپارچه می‌شود (مناند، ۲۰۱۳: ۳۲). بدون شک، جهان در حال تبدیل شدن به یک جهان یکپارچه و شبیه به هم می‌باشد. در نتیجه پیشرفت‌های شدید و ارتباطات مخابراتی ارزان‌تر شده و بیشتر در دسترس می‌باشند، مردم وابستگی بیشتری به هم دارند (الخزرجی، ۲۰۰۹: ۴). جهانی شدن در حقیقت از پیامدهای نوزایی تمدن صنعتی و انقلاب تکنولوژی و گسترش سرمایه‌داری است که در صورت تحقق دور از فساد و نقص می‌تواند به موجب فرایندهای پیچیده، جوامع مدنی را جایگزین دولت-شهرهای سنتی کرده و در تعاملی برابر با به صورتی متوازن باعث توسعه همگانی گردد، جهانی شدن را می‌توان در ابعاد مختلف اقتصادی (تئوری والرشتاین)، فرهنگی (رونالد رابرتسون) و سیاسی (شاو^۱) مورد مطالعه قرار داد. پاسخگویان تأثیر جهانی شدن و لزوم ارتباط با جهان خارج را از

^۱. Shaw

جمله دلایل دیگر مطرح شدن اقتصاد مقاومتی عنوان کردند. جهانی شدن فرایندی از تغییرات اجتماعی جهانی است که در آن جهان را به مکان واحدی برای زندگی بشر تبدیل می‌کند. با توجه به شرایط امروز، تمامی کشورها خواسته ناخواسته با همدیگر در ارتباط هستند. شاید بتوان گفت کشوری که پیشرفته‌تر است، تعامل بیشتری با دنیای خارج دارد. تنها در صورت ارتباط با کشورهای خارجی است که می‌توان محصولات تولید شده داخلی را صادر کرده و در نظام تجارت جهانی نقش موثر داشت. به نحوی که هیچ حادثه و رخدادی در هیچ نقطه‌ای از سیاره زمین نمی‌تواند محلی و کم‌اهمیت تلقی شود. جهانی شدن در صورت انسجام می‌تواند سبب گسترش پیوندها و ارتباطات متقابل فراتر از حد دولت‌ها شود و اهمیت محلات و قومیت‌گرایی را به حداقل برساند. دانشجویان در پاسخ به این که علل مطرح شدن مفهوم اقتصاد مقاومتی در جامعه ایران چه بوده است، به مواردی هم‌چون نرخ بالای بیکاری، پایین بودن سطح رفاه در جامعه، ضعف صنعت خودروسازی، داشتن سیاست تقابلی به جای سیاست تعاملی، مختل شدن فرایند صادرات و واردات و ارتباط با بانک‌های خارجی در نتیجه تحریم‌ها و اوضاع نامناسب روابط خارجی عنوان کردند. دانشجوی ارشد اقتصاد می‌گوید: «فقط کمک‌های دولتی است که صنعت خودروسازی را سر پا نگه داشته است. این صنعت در تولید کشور سهم زیادی دارد».

پیامدها

مفهوم اقتصاد مقاومتی که در بندهای ۲۴ گانه حول محور مسائل و مشکلات ملی و بین‌المللی توسط سیاستگذاران تهیه و تنظیم شده است، می‌تواند کشور را از بحرانها خارج کرده و در مسیر توسعه قرار بدهد. بر اساس یافته‌های مصاحبه، پیامدهای عدم توجه به این اصول و راهکارها در سطوح مختلف به شرح زیر است.

جدول شماره (۶): مقولات و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها و نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده پاسخگویان

مقولات	مفاهیم	هسته مرکزی
- رکود اقتصادی، رشد اقتصادی ناموزون، آسیب‌پذیری در برابر شوک‌ها (تحریم، جنگ و خشکسالی)	رشد اقتصادی ناپایدار	پیامد اقتصادی
- افزایش آماری بیکاری، مشکل ازدواج جوانان، افزایش تنش در خانواده‌ها و - پایین آمدن کیفیت زندگی، افزایش انسجام در خانواده، فقر.	تضعیف نهاد خانواده	
- نارضایتی از دستگاه‌های اجرایی، بی‌اعتمادی مردم به مسئولین	تضعیف سرمایه اجتماعی	پیامد اجتماعی
- افزایش آمار جرم و جنایت و بزهکاری، رواج فساد و بی‌بند و باری و قاچاق در جامعه، عوارض ناخواسته کالاهای وارداتی.	شکل‌گیری اقتصاد انگلی	
- ناکامی در برقراری روابط تجاری سازنده با کشورهای خارجی، انزوای جهانی	عدم تعامل سازنده و هوشمندانه با کشورها	پیامد بین‌المللی
- عدم برخورداری از آسایش و آرامش جمعی، از بین رفتن انگیزه پیشرفت در نیروی انسانی، ناامیدی به آینده، سبک زندگی ناسالم.		پیامد روان‌شناختی

یافته‌های حاصل از کدگذاری مصاحبه‌ها نشان می‌دهد که رعایت اصول و موازین مطرح شده در بندهای ۲۴گانه اقتصاد مقاومتی می‌تواند در سطوح مختلف اقتصادی، اجتماعی، ملی و بین‌المللی مورد بحث و بررسی قرار بگیرد. در سطح روان‌شناختی می‌توان به از بین رفتن انگیزه پیشرفت در جامعه، ناامیدی در مورد آینده و عدم آرامش روحی و فکری در میان شهروندان جامعه اشاره نمود. در سطح اجتماعی، افزایش آمار بیکاری در نتیجه تعطیل شدن کارخانه‌ها و پایین آمدن میزان تولیدات داخلی اشاره نمود. در نتیجه این شرایط میزان درآمد افراد سرپرست خانوار پایین آمده و خانواده را دچار تنش و بحران می‌کند. بنابراین می‌توان گفت کیفیت زندگی افراد متأثر از این شرایط می‌باشد. از جمله پیامدهای اجتماعی دیگر می‌توان به شکل‌گیری اقتصاد انگلی به صورت افزایش آمار جرم و جنایت و بزهکاری، رواج فساد و بی‌بند و باری و قاچاق در جامعه، عوارض ناخواسته کالاهای وارداتی اشاره نمود. همچنین از منظر مصاحبه‌شوندگان، عدم پای‌بندی به اصول مطرح شده در اقتصاد مقاومتی می‌تواند پیامدهای بین‌المللی هم‌چون ناکامی در برقراری روابط تجاری سازنده با کشورهای خارجی و انزوای جهانی را به دنبال داشته باشد. رکود اقتصادی، رشد اقتصادی ناموزون، آسیب‌پذیری در برابر شوک‌ها (تحریم، جنگ و خشکسالی) نیز از جمله پیامدهای اقتصادی مورد نظر پاسخگویان می‌باشد. هسته مرکزی پژوهش حاضر "اقتصاد مقاومتی در سایه" است. یعنی اقتصاد مقاومتی باید در جایی اجرا شود که بافت آن محکم است، سیاست‌گذاران در بدنه و ساختار دولت به نحو شایسته عمل می‌کنند، امکان عملیاتی ساختن آن مفهوم وجود دارد. جامعه از انسجام اجتماعی لازم برخوردار است، اعتماد نهادی بین مردم و مسئولین وجود دارد، آموزش پیوسته است. در صورتی که این شرایط در جامعه حاکم نباشد، طرح شعار اقتصاد مقاومتی به منزله کاشتن بذر در شوره‌زار است که از آن گندم نمی‌روید و در اصل اقتصاد مقاومتی محقق نمی‌شود.

راهکارها

– گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی: یکی از راهکارهای پیشنهاد شده توسط پاسخگویان برای رسیدن به اهداف تعیین شده در اقتصاد مقاومتی، گفتمان‌سازی آن از طریق مکانیزم‌های آموزشی است. به اعتقاد آنان، فرهنگ‌سازی و تقویت سواد اقتصادی کارگزاران، آموزش هدف‌دار و متناسب با گروه‌ها و شفاف-سازی در زمینه اقتصاد مقاومتی و پیش‌فرض‌های آن می‌تواند این مفهوم را به گفتمان غالب در کشور تبدیل بکند. دانشجوی دکتری اقتصاد در خصوص راهکارهای دستیابی به اهداف تعیین شده در حوزه اقتصاد مقاومتی می‌گوید: «ایدئولوژی ما باید تغییر بکند. ایدئولوژی سازنده در جامعه و مبتنی بر شایسته-سالاری. اقتصاد مقاومتی یا اسلامی و یا هر چیز دیگری که هست، جزئی از ایدئولوژی ماست. لذا بایستی یک ایدئولوژی سازنده داشته باشیم».

جدول شماره (۷): مقولات و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها و نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده پاسخگویان

مقولات	مفاهیم	هسته مرکزی
فهم درست از مفهوم اقتصاد مقاومتی، برنامه‌ریزی درست در این زمینه، شفاف‌سازی در مورد مفهوم اقتصاد مقاومتی، تغییر ذهنیت کارگزاران و پیش-فرض‌های آن‌ها، آموزش و برنامه‌ریزی هدف‌دار و متناسب با گروه‌ها، ایجاد اعتماد بین سیستم حکمرانی کشور و مردم از طریق ارائه داده‌های درست، تغییر فرهنگ اقتصادی، شفافیت در تعامل با شهروندان و جلوگیری از رانت اطلاعاتی، فرهنگ‌سازی و آموزش صحیح درباره مفهوم اقتصاد مقاومتی، اصلاح و تقویت سواد اقتصادی کارگزاران و شهروندان اقتصادی،	مکانیزم آموزشی	گفتمان‌سازی اقتصاد مقاومتی

- توسعه پایدار: در سال ۱۹۸۷، کمیسیون بروتلند^۱ در گزارش خود، توسعه پایدار را به این صورت تعریف می‌کند: "توسعه‌ای که به نیازهای نسل فعلی جواب می‌دهد، بدون به خطر انداختن توانایی نسل‌های آینده برای رفع نیازهای خود" (مجمع عمومی سازمان ملل متحد، ۱۹۸۷: ۴۳). اگر چه مفهوم توسعه پایدار تقریباً مبهم است، اما هدف آن حفظ تداوم پیشرفت و توسعه اقتصادی و حفظ طولانی مدت ارزش محیط زیست می‌باشد (اماس، ۲۰۱۵: ۱). اما بعد از تعریف ارائه شده توسط کمیسیون بروتلند، صدها و نه هزاران نفر از اندیشمندان و متفکران سعی کرده‌اند مواردی را به این تعریف اضافه کرده و تعریف تازه‌ای از آن ارائه بکنند. بنابراین می‌توان هر یک از تعاریف ارائه شده را جزء بخش مهمی از گفتمان رایج دانست (کیتس، ۲۰۰۵: ۲۰). پاسخگویان معتقدند که از طریق مکانیزم اصلاح ساختاری می‌توان به رشد پایدار که از جمله اهداف تعیین شده اقتصاد مقاومتی است، دست یافت. از جمله شاخص‌های مکانیزم اصلاح ساختاری می‌توان به مواردی هم‌چون حمایت از صنایع نوپا، حمایت از کارآفرینان حتی در حد یک بنگاه کوچک، برخورداری از تکنولوژی‌های جایگزین، خلاقیت و نوآوری اشاره نمود. دانشجوی ارشد اقتصاد می‌گوید: «رشد و توسعه پایدار یعنی در این شرایط نوسانات و تهدیدات خارجی و شوک‌های درونی (مشکلات کشاورزی نوسانات نفتی) دولت را نگران نمی‌کند، مردم دغدغه فکری اجتماعی نخواهند داشت. در این شرایط ما یک چهارچوبی ایجاد می‌کنیم که دیگر با هر بادی نمی‌لرزیم. اگر هم دچار نوسان بشویم، میزان واریانس آن به مراتب کمتر خواهد بود، در این شرایط دولت دیگر مجبور نیست یک سری آمارهایی نشان بدهد که رشد مثبت را نشان می‌دهند اما عملاً رشد منفی بوده است».

^۱. Bruntland Commission

جدول شماره (۸): مقولات و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها و نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده پاسخگویان

مقولات	مفاهیم	هسته مرکزی
- استفاده از تمامی ظرفیت‌های مالی و منابع انسانی در امر تولید داخلی، افزایش تولید کالاها و نهاده‌های اساسی مانند داروها و مواد غذایی، حمایت از تولید داخلی، رشد سرمایه انسانی متخصص، رشد بهره‌وری در اقتصاد، حمایت از صنایع نوپا، حمایت از کارآفرینان حتی در حد یک بنگاه کوچک، تاکید بر نقش رسانه‌ها، برخورداری از تکنولوژی‌های جایگزین، خلاقیت و نوآوری.	مکانیزم اصلاح ساختاری	توسعه پایدار

- توان‌مندسازی نهادها: به اعتقاد پاسخگویان، اعمال مکانیزم‌های مدیریتی هم‌چون نظارت بر خروجی عملکردها، ضرورت توجه به شایسته‌سالاری در انتصاب مدیران، سرمایه‌گذاری در بخش تولیدی و ... می‌توانند ما را در رسیدن به توان‌مندسازی نهادها یاری بکنند. دانشجوی ارشد اقتصاد شرط تبدیل توان‌مندسازی نهادها را برخورداری از وحدت سیاسی دانسته و می‌گوید: «ما باید وحدت سیاسی داشته باشیم. یعنی تمامی ارگان‌های جامعه در مورد دستور کاری که از طرف دولت و نظام تعیین می‌شود، باید به یک نگرش مشترک برسند و تمامی سیستم‌ها و عملکردهای خود را در این راستا انعطاف‌پذیر بکنند. وی به این موضوع تاکید دارد که در مبحث مهمی هم‌چون اقتصاد مقاومتی، باید نگرش نهادی داشته باشیم. شیوه جذب مسئولین، انتخاب و انتساب مدیران، نوع تولیدات جامعه باید از این روند تبعیت بکنند».

جدول شماره (۹): مقولات و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها و نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده پاسخگویان

مقولات	مفاهیم	هسته مرکزی
- نظارت بر خروجی عملکردها، شایسته‌سالاری در ادارات، ارائه یک سیاست جامع و کامل (در ابعاد اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی)، تشکیل کارگروه در سازمانها، سرمایه‌گذاری درست در بخش تولید، شناسایی شکافها در جامعه.	مکانیزم‌های مدیریتی	توان‌مندسازی نهادها

- سرمایه روان‌شناختی: منابع انسانی نقش مهمی را در موفقیت تقریباً تمام امور دارند و لذا نیازمند تحلیل دقیق و موثر هستند. مفهوم سرمایه روان‌شناختی شامل مطالعه نقاط قوت و جنبه مثبت رفتار انسان می‌شود. مارتین سلیگمن برای اولین بار در سال ۱۹۹۹ وارد این بحث شد و پس از آن لوتانز و همکارانش (۲۰۰۴)، در آمریکا آن را بسط و توسعه دادند (چاواش و گوکچن^۱، ۲۰۱۵: ۲۴۴). لذا این اصطلاح توسط گولد اسمیت و همکارانش^۲ این‌گونه تعریف می‌شود: آن دسته از مشخصه‌های شخصیتی که روان‌شناسان معتقدند در کارایی فردی کمک می‌کنند. این می‌تواند شامل درک و فهم فرد از خودش،

^۱. Çavuş & Gökçen

^۲. Gold Smith et al

نگرش او نسبت به کار، گرایش‌های اخلاقی و نگرش او نسبت به زندگی بوده باشد. شخصیت، خود به عنوان یک الگوی ثابت و واحدی از رفتارها و مشخصه‌ها تعریف شده است (کول، ۲۰۰۷: ۳۸). در قرن حاضر، مسیر مطالعات بیشتر به سوی بررسی جنبه‌های مثبت تجارب انسانی سوق یافته است و به اموری از قبیل ویژگی‌های مثبت انسانی، تجارب مثبت، تعهدات سازمان‌ها برای بهبود کیفیت زندگی و همچنین جلوگیری از آسیب‌های گوناگونی که در نتیجه احساس بی‌ثمیری و بی‌غناپی در زندگی ظاهر می‌شوند، می‌پردازد (سیگلمن و همکاران^۱، ۲۰۰۲). مفهوم جدیدی که به تازگی توسط لوتانز، معرفی شده و بر گرفته و مشتق شده از رفتار سازمانی مثبت‌گرا است. در سال‌های اخیر توجه به مقوله سرمایه روان‌شناسی به حوزه مدیریت و رفتار سازمانی راه یافته است. امروزه پس از سرمایه انسانی و اجتماعی، سرمایه روان‌شناختی را می‌توان به عنوان مبنای مزیت رقابتی در سازمان‌ها در نظر گرفت (سیمار اصل و دیگری، ۱۳۸۷: ۴۴). امروزه بسیاری از پژوهشگران بر این باورند که سرمایه روان‌شناختی سازمان‌ها می‌تواند مزیت رقابتی پایداری برای آن‌ها فراهم کند. سرمایه روان‌شناختی یک وضعیت روان‌شناختی مثبت فرد از توسعه و پیشرفت می‌باشد که به صورت زیر مشخص می‌شود: ۱. داشتن اعتماد به خود (خودکارآمدی) برای انجام تلاش لازم جهت موفقیت در کارهای چالش برانگیز؛ ۲. داشتن نگرش مثبت (خوش‌بینی) در مورد موفقیت در حال و آینده؛ ۳. پشتکار داشتن در حرکت به سوی اهداف و در صورت لزوم تغییر دادن مسیر رسیدن به اهداف جهت موفقیت در رسیدن به کارها؛ ۴. تحمل و صبوری کردن و حتی فراتر از آن رفتن^۲ به هنگام مواجهه با مشکلات و مصیبت‌ها تا این که در نهایت به موفقیت برسد. سرمایه روان‌شناختی فرد در طول دوره نوجوانی و جوانی وی تقریباً در ۱۷ سالگی شکل پیدا می‌کند و دارای مشخصه‌ها و ویژگی‌های مهمی می‌باشد. همه افراد شخصیت را دارای شکل ثابت و انعطاف‌ناپذیر می‌دانند، این در حالی است که شخصیت افراد تا حدودی انعطاف‌پذیر می‌باشد. لوتانز و همکارانش (۲۰۰۸)، سرمایه روان‌شناختی را عامل ترکیبی و منبع مزیت رقابتی سازمان‌ها مطرح نموده و معتقدند که سرمایه روان‌شناختی با تکیه بر متغیرهایی همچون امیدواری، خوش‌بینی، تاب‌آوری و انعطاف‌پذیری منجر به ارتقاء ارزش سرمایه انسانی و سرمایه اجتماعی (شبکه روابط بین آن‌ها) در سازمان می‌شود (سیدجوادین و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۲). یکی از مفاهیم مطرح شده در حوزه روان‌شناختی، مفهوم خودکارآمدی جمعی می‌باشد. خودکارآمدی جمعی را می‌توان اطمینان تصور شده یک تیم در یک حوزه عملکردی خاص تعریف کرد. باندورا خودکارآمدی جمعی را این گونه تعریف می‌کند: باورهای مشترک گروه در خصوص قابلیت‌های آن‌ها برای سازماندهی و اجرای مجموعه‌ای از اعمال که برای دستیابی به موفقیت در کارها مورد نیاز است. نظریه خودکارآمدی جمعی در نظریه اجتماعی و مفهوم خودکارآمدی فردی ریشه دارد و به درک گروه از توانایی خود برای موفقیت در وظایف محول شده اشاره دارد. اعضای سازمان به وسیله عاملیت جمعی، تجارب و فرایندهای ساختاری گروه توان این را پیدا می‌کنند که هویت خود را شکل دهند

^۱. Seligman et a.

^۲. Resiliency

و درباره قابلیت‌های خویش بررسی کنند (شاوران و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۶). براساس مطالب مطرح شده، به اعتقاد پاسخگویان تقویت اعتماد به تولیدات داخلی و کیفیت آن‌ها، تقویت حس میهن‌پرستی و پیشرفت ملی در میان شهروندان و رسیدن به یک باور جمعی از جمله مکانیزم‌های روان‌شناختی هستند که به اعتقاد پاسخگویان، با کاربست آن‌ها می‌توان در دستیابی به رشد سلامت روان‌شناختی شهروندان در جامعه دست یافت.

جدول شماره (۱۰): مقولات و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها و نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده پاسخگویان

مقولات	مفاهیم	هسته مرکزی
- تقویت حس اعتماد به تولیدات داخلی در میان شهروندان، تقویت دغدغه رسیدن به توسعه و پیشرفت ملی در میان شهروندان، برخورداری از یک نگاه ملی و فراجناحی، نیاز به یک عزم جمعی و رسیدن به یک باور جمعی برای پیشرفت کشور.	خودکارآمدی جمعی	سرمایه روان‌شناختی

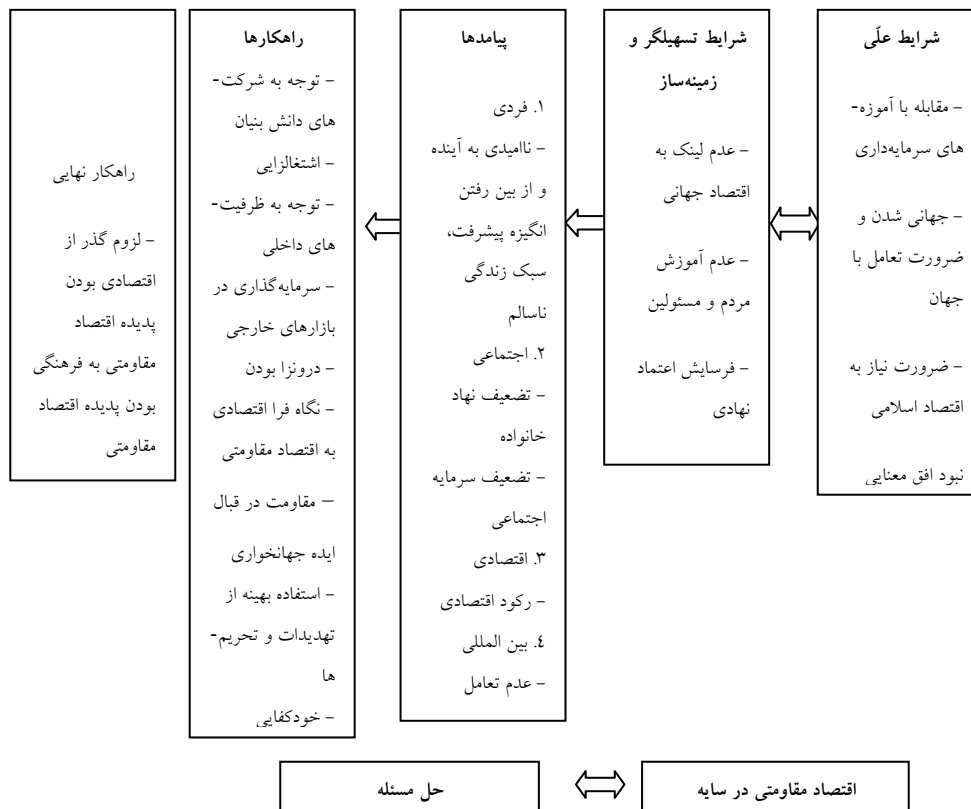
- اتکاء به آموزه‌های دینی: می‌توانیم از ریشه‌های دینی برای این کار کمک بگیریم. رعایت آداب تجارت، داشتن وجدان کاری، عدالت و برابری را رعایت کردن از جمله مواردی هستند که در آموزه‌های دینی (قرآن، احادیث و آیات) توجه زیادی به آن‌ها شده است. دانشجوی ارشد اقتصاد که بر نقش آموزه‌های دینی در راهبرد اهداف اقتصاد مقاومتی تاکید دارد، می‌گوید: «باید پول و درآمد نفت صندوق توسعه ملی را به درستی خرج کنیم و در مورد آن به دقت برنامه‌ریزی کنیم. وزارت اقتصاد و بانک مرکزی مسئولیت بیشتری در این زمینه دارند و باید روی راهکارها بیاندیشند، عدالت در کارها را رعایت کنیم». موارد مطرح شده در این بخش همگی از جمله مولفه‌های سرمایه اجتماعی می‌باشند.

جدول شماره (۱۱): مقولات و مفاهیم استخراج شده از مصاحبه‌ها و نمونه‌هایی از عبارات ذکر شده پاسخگویان

مقولات	مفاهیم
- آداب تجارت را بیاموزیم. وجدان کاری داشته باشیم. پول و درآمد نفت و صندوق توسعه ملی را به درستی خرج کنیم، عدالت در کارها رعایت شود.	سرمایه اجتماعی

در تحقیق حاضر، نظریه جوهری که بعد از کلاگذاری باز، محوری و گزینشی به دست آمد، مفهوم "اقتصاد مقاومتی در سایه" است. مفهوم یاد شده به این معناست که امکان تحقق اقتصاد مقاومتی در صورت مهیا نبودن شرایط و بسترهای لازم غیر ممکن می‌باشد. بیشتر پاسخگویان به این مورد اشاره داشتند که به دلیل سبک زندگی ناسالم، فرسایش اعتماد نهادی، مشکلات مدیریتی و نظارتی و وجود برخی خلأها و مشکلات، این مفهوم مطرح شده است و تنها در صورتی می‌توان به اهداف تعیین شده آن دست یافت که این مشکلات حل بشوند. نظریه جوهری ماخوذ از یافته‌های مصاحبه نشان دهنده این

واقعیت است که دستیابی به اهداف اقتصاد مقاومتی در صورت مهیا ساختن بسترها و ابزارهای لازم امکان پذیر است و در غیر این صورت نمی تواند به یک گفتمان حاکم در جامعه تبدیل بشوند. اطلاعات بدست آمده از این مرحله در قالب مدل پارادایمی شکل (۱) نشان داده شده است:

شکل شماره (۱): مدل پارادایمی تبیین مفهوم اقتصاد مقاومتی

بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی مفهوم اقتصاد مقاومتی در میان دانشجویان تحصیلات تکمیلی رشته اقتصاد و جامعه‌شناسی بود. در توصیف مفهوم اقتصاد مقاومتی، پاسخگویان به فرهنگ اقتصادی و برخورداری از نگاهی فرا اقتصادی به اقتصاد مقاومتی، مدیریت بهینه منابع داخلی، تقویت ساختار لینک به اقتصاد جهانی اشاره داشتند. به اعتقاد پاسخگویان، مقابله با آموزه‌های سرمایه‌داری، جهانی شدن و ضرورت تعامل با جهان، ضرورت نیاز به اقتصاد اسلامی، نبود افق معنایی مشترک برای عموم مردم، تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران از علل و عوامل مطرح شدن این مفهوم در کشور می‌باشد. به اعتقاد پاسخگویان، عدم لینک به اقتصاد جهانی، عدم آموزش مردم و مسئولین، فرسایش اعتماد نهادی و ناآگاهی مردم از جمله عوامل زمینه‌ساز و تسهیلگر می‌باشند. عدم توجه به مفاد مطرح شده، می‌تواند پیامدهای روان‌شناختی (هم‌چون ناامیدی به آینده و از بین رفتن انگیزه پیشرفت، سبک زندگی ناسالم)، اجتماعی (تضعیف نهاد خانواده، تضعیف سرمایه اجتماعی)، اقتصادی (رکود اقتصادی) و بین‌المللی (عدم تعامل سازنده با کشورها) را به دنبال داشته باشد. به این معنی که اقتصاد مقاومتی صرفاً در سایه بوده و در جامعه کاربردی نمی‌شود. علی‌رغم این توصیف، لازم به ذکر است که دست‌یابی به اهداف تعیین شده در بندهای ۲۴گانه اقتصاد مقاومتی امری بلند مدت است و یک روزه نمی‌توان به آن دست یافت. این کار نیاز به گذشت زمان دارد. ایده اقتصاد مقاومتی در مواقع تحریم می‌تواند یک رویکرد مقابله‌ای باشد. در صورتی که این مفهوم به درستی عملیاتی شود، می‌تواند در سطح خرد و کلان بیمه‌ها را به امید تبدیل بکند. لذا شرط تحقق اقتصاد مقاومتی مهیا ساختن بسترها و ابزارهای لازم می‌باشد. انسجام اجتماعی، اعتماد نهادی بین مردم و مسئولین، آموزش پیوسته از جمله موارد مذکور می‌باشند. دولت تدبیر و امید با اعمال سیاست تعاملی که نمود آن را می‌توان در برجام (برنامه جامع اقدام مشترک) مشاهده کرد، توانسته است سیاست خارجی موفق‌تری داشته و با کشورهای خارجی ارتباط سازنده‌ای داشته باشد.

پیشنهادهای کاربردی

۱. رسانه‌ها می‌توانند در گفتمان‌سازی این مفهوم نقش کلیدی داشته باشند و به کمک اندیشمندان و نخبگان جامعه یک مدل و در واقع نقشه راه شناختی ترسیم کنند. برای مثال، در حوزه رفتارهای خرید، به افراد مدلی داده شود که افراد بتوانند از میان کالاهای مشابه، کالاهای ایرانی با کیفیت را خریداری بکنند. بنابراین رسانه‌ها از طریق رویکرد اقناع مخاطب و رسوخ در لایه‌های ذهن مخاطب می‌توانند ذهن مخاطبان را به سمت خرید کالاهای تولید شده در داخل سوق بدهند. چون بر اساس آموزه‌های جامعه‌شناختی، کالا فاقد معنا است و با خرید یک کالا، این خریداران هستند که فرهنگ و بار معنایی ایجاد می‌کنند. رسانه‌ها می‌توانند با تولید فیلم‌ها و مستنداتی به طور ضمنی از اقتصاد مقاومتی حمایت بکنند. از طرف دیگر، هنرمندان، به عنوان سفیران فرهنگی می‌توانند از طریق پوشش و تهیه فیلم‌ها از ایده اقتصاد

مقاومتی حمایت بکنند. همه این‌ها زمانی می‌تواند تحقق یابد که زمینه‌ها و بستر آن‌ها در سطح تکنولوژی، اقتصادی و روانی شناسایی شوند.

۲. نهادهای متولی هم از طریق مسئولیت‌شناسی می‌توانند کارکردهای خود را به درستی انجام بدهند. اگر نهادهای اجتماعی، خرده‌نظام‌های شخصیتی، فرهنگی و اجتماعی یکپارچگی کارکردی داشته باشند و از انجام فعالیت‌های موازی پرهیز بکنند (بنا به دیدگاه پارسونز)، می‌توانند به نهادینه‌سازی اقتصاد مقاومتی کمک بکنند. چون توسعه مجموعه یکپارچگی کارکردی است.

۳. آنلاین و فعال کردن سامانه پرداخت مالیاتی (کنترل سیستم مالیاتی): یکی از راه‌های موجود برای کنترل مبادلات در جامعه، راه‌اندازی سیستم مالیاتی آنلاین است. اگر چه این سامانه در سال ۱۳۹۲ راه‌اندازی شده است، اما با توجه به کارکرد نامناسب و ناقص آن، میزان درآمدها دقیقاً مشخص نمی‌شود و این کار به ضرر قشر ضعیف جامعه تمام می‌شود.

و سخن پایانی این که، از طریق داشتن نگاه فرا اقتصادی به اقتصاد مقاومتی، تاسیس شرکت‌های دانش بنیان، اشتغالزایی، توجه به ظرفیت‌های داخلی، سرمایه‌گذاری در بازارهای خارجی، داشتن مقاومت در قبال ایده جهان‌خواری، استفاده بهینه از تهدیدات و تحریم‌ها و خودکفایی می‌توان به اهداف تبیین شده در اقتصاد مقاومتی دست پیدا کرد.

منابع

- آجیلی، هادی. (۱۳۹۲). اقتصاد مقاومتی در نظام اقتصاد سیاسی جهانی، **فصلنامه تخصصی علوم سیاسی**. سال نهم، شماره ۲۴، پاییز، صص ۸۷-۱۰۵.
- آجیلی، هادی؛ و بیکی، مهدی. (۱۳۹۲). کالبد شکافی سبک زندگی در جامعه سرمایه‌داری، **ویژه‌نامه سبک زندگی**. سال ۴، شماره ۱۳، بهار، صص ۸۱-۹۲.
- ازکیا، مصطفی؛ و غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۴). **جامعه‌شناسی توسعه**. تهران: نشر کلمه.
- اخباری، محمد؛ و قلی‌زاده، صدیقه. (۱۳۹۴). ثبات اقتصاد کلان در رویکرد اقتصاد مقاومتی، **فصلنامه روند**. سال ۲۲، شماره ۷۱، پاییز، صص ۵۵-۷۸.
- پژوهنده، محمد. حسین. (۱۳۹۴). موانع تحقق اقتصاد مقاومتی، **پژوهش‌های اجتماعی اسلامی**. سال ۲۱، شماره ۳، پاییز، صص ۱۸۵-۲۳۸.
- تراب‌زاده چهرمی، محمدصادق؛ سجادی، علیرضا؛ و سمیعی‌نصب، مصطفی. (۱۳۹۲). بررسی ابعاد و مولفه‌های اقتصاد مقاومتی جمهوری اسلامی ایران در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، **فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات انقلاب اسلامی ایران**. سال ۱۰، شماره ۳۳، بهار، صص ۳۱-۴۶.
- جلالی، رستم. (۱۳۹۱). نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی، **مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت**. سال ۱، شماره ۴، زمستان، صص ۳۱۰-۳۱۹.
- حشمتی مولایی، حسین. (۱۳۹۴). ریشه‌های هنجاری در اقتصاد مقاومتی، **فصلنامه روند**. سال ۲۲، شماره ۷۱، پاییز، صص ۱۶۹-۱۹۲.
- حیدری، منصور؛ و قربی، سیدمحمد جواد. (۱۳۹۵). پژوهشی در معنا و مفهوم اقتصاد مقاومتی در جمهوری اسلامی ایران، **مجله سیاست دفاعی**. سال ۲۵، شماره ۹۷، زمستان، صص ۸۰-۳۷.
- رنجبر، هادی؛ حق دوست، علی اکبر؛ صلصالی، مهوش؛ خوشدل؛ علیرضا؛ سلیمانی، علی؛ و بهرامی، نسیم. (۱۳۹۱). نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع، **مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران**. سال دهم، شماره ۳، پاییز، صص ۲۵۰-۲۳۸.
- سیدجوادین، سیدرضا؛ فیاضی، مرجان؛ بلوچی، حسین؛ و فارسی‌زاده، حسین. (۱۳۹۳). تاثیر سرمایه روان‌شناختی بر کیفیت خدمات ارائه شده به مشتریان توسط کارکنان باجه با میانجیگری رضایت شغلی (مورد مطالعه: بانک انصار)، **فصلنامه مطالعات رفتار سازمانی**. سال ۳، صص ۸۹-۱۱۴.
- سیمار اصل، نسترن؛ و فیاضی، مرجان. (۱۳۸۷). سرمایه روان‌شناختی: مبنایی نوین برای مزیت رقابتی، **مجله تدبیر**. شماره ۲۰۰، صص ۴۴-۴۸.
- شاوران، محمدرضا؛ رجایی‌پور، سعید؛ ایرج، کاظمی؛ و زمانی، بی‌بی‌عشرت. (۱۳۹۱). تعیین روابط چندگانه میان اعتماد، خودکارآمدی فردی، جمعی و اعضاء هیات علمی دانشگاه‌ها، **فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی**. شماره ۶۴، صص ۱۹-۴۴.
- عباس‌زاده، محمد. (۱۳۹۱). تاملی بر اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی، **جامعه‌شناسی کاربردی**. سال ۲۳، شماره پیاپی ۴۵، شماره ۱، بهار، صص ۱۹-۳۴.
- کاوه پیشقدم، محمداکظم. (۱۳۸۹). غلبه مکتب وابستگی بر استراتژی‌های توسعه در دهه نخست انقلاب اسلامی، **دانشنامه حقوق و سیاست**. شماره ۱۴، پاییز و زمستان، صص ۴۱-۵۳.
- کوئن، بروس. (۱۳۷۱). **درآمدی به جامعه‌شناسی**. ترجمه: محسن، ثلاثی. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۲). **جامعه‌شناسی**. ترجمه: منوچهر، صبوری. تهران: نشر نی.
- Al- Khazraji, Nathan. (2009). **The culture of commercialism: globalization in the UAE**. MA thesis, Georgetown University.

- Bavora, Pablo. (2003). **Road maps towards an information society in Latin America and the Caribbean**. Regional Preparatory Ministerial Conference. Latin America and the Caribbean for the World Summit on the Information Society.
- Cole, Kenneth. (2007). **Good for the soul: the relationship between work, wellbeing and psychological capital**. university of Canberra, thesis for submitting Ph. D in economics.
- Çavuş, Fedai; Gökçen, Ayşe. (2015). Psychological Capital: Definition, Components and Effects, **Behavioural Science**, 5 (3), P.p: 244-255.
- Elliot, A. Jennifer. (2005). **An introduction to sustainable development**. third edition.
- Emas, Rachel. (2015). **The Concept of Sustainable Development: Definition and Defining Principles**. brief for GSD, Florida International University, P.p: 1-3.
- Jahan, Sarwat; Mahmud, Ahmed Saber. (2015). What Is Capitalism? Free markets may not be perfect but they are probably the best way to organize an economy, **Finance & Development Journal**. P.p: 44-45.
- Kates, Robert; Parris, M.Thomas; Leiserowitz, A. Anthony. (2005). **What is sustainable Development**. Vol. 47, No. 3, P.p: 10-21.
- Luthans, Fred; Youssef, Carolyn; Avolio, Bruce. (2008). **Psychological Capital: Developing the human competitive edge**. Oxford University Press.
- Menand, H. (2013). **Globalization and education: 21st century instructional practices for urban teachers**. Ph. D thesis. University of North Carolina.
- Nardin, Luis; Visser, Tina Balke; Ajmeri, Nirav; Kalla, K., Anup; Sichman, S. Jamie; Singh, P. Munindar (2016). Classifying sanctions and designing a conceptual sanctioning process model for socio-technical systems, **The Knowledge Engineering Review**. P.p: 1-25.
- Palmer, Tom. (2011). **The Morality of Capitalism: what your professors won't tell you, The Morality of Capitalism: What Your Professors Won't Tell You**. Jameson Books, Inc., Ottawa, Illinois.
- Palys, Trace. (2008). Purposive sampling. In L. M. Given (Ed.), **The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods**. Vol. 2, P.p: 697-8.
- Scott, Bruce. (2011). **Historical concepts of Capitalism**. Springer.
- Seligman, Marthin; Mihaly, Csikszentmihalyi. (2002). **Positive Psychology: An Introduction**. WWW.Positive Psychology.com
- Strange, Tracey. (2008). **Sustainable development; linking economy, society, environment**. OECD press.
- Susrul, Bradley. (2017). **The Efficacy of North Korean Sanctions and Remediation Strategies**. MA in in Economic Crime Management, Utica College.